REVEREN DISSIMI DOMINI. D. THOMAE DE VIO CA IETANI, CARDI- NALIS SANCTI XYSTI,

ADVERSVS LVTHE RANOS TRACTATVS SEQVENTES.

De fide & operibus.
De communione.
De confessione.
De satisfactione.
De inuocatione sanctorum.

Venetijs. M D X X X V I.

CLEMENTI VII. PONT. MAXI-
mo Thomas de Vio Caietanus, Cardina-
lis sancti Xysti fœlicitatem precatur.

PRæceptis Beatitudinis tuæ Clemens septime Pō-
tifex Maxime etsi semper parere fas est, nunc tamē
etiam iucundum mihi est. venena siquidem luthe
rana de fide & operibus diffundi etiam in corda fi-
delium timens, cupiebam vt iretur obuiam, & nō
nisi pauloante beatitudinis tuæ mandatum cogitaueram ani-
mum ad scribendum tractatū hunc appellere. Suauissima itaq;
hæc obedientia venit, vtinam & Christi fidelibus fructuosa &
tuæ beatitudini (cui et censura libelli huius incumbit) grata.

TRACTATVS
DE FIDE ET OPERIBVS THOmæ de Vio Caietani, Cardinalis sancti Xysti, aduersus Lutheranos.

¶Positio lutheranorum de fide. Caput primum.

Magnificantes lutherani euangelicam doctrinam de æterna salute hominum per fidem mediatoris dei & hominum hominis Christi Iesu/ docent homines cõseq remissionẽ peccatorũ p fidẽ in Iesum Christum, extendendo nomen fidei ad credulitatẽ qua peccator accedẽs ad sacramentũ credit se iustificari ex diuina misericordia intercedente Iesu Christo. Et vsq adeo magni pendunt hanc credulitatẽ/ vt dicant eã asseq remissionẽ peccatorũ ex diuina ꝓmissione, aiunt enĩ ꝙ nisi hõ hẽat hmõi firmã credulitatẽ diuini verbi, iniuriã facit diuino verbo, minus credendo diuinæ ꝓmissioni, si autem firmiter credit se iustificari, suscipiendo sacramentum, vere iustificatur, alioquin non esset vera & efficax diuina promissio.

¶Nonnulli quoq lutherani vsq adeo extollunt hmõi fidẽ vt eã asseq remissionẽ peccatorũ anteq peccator hẽat charitatem doceant, ea ratione quia fides iustificans distinguitur contra legẽ lõgo sermone a paulo apostolo, charitas autem cõprehẽdit sub lege qm̃ diligere deum ex toto corde &c. est primũ & maximũ mandatũ in lege, vt dominus in euangelio dicit matth. 22. Hæc sunt in qbus cõsistit neruus doctrinæ lutheranæ de fide.

¶Primus in prærecitatis error, ꝙ incidit æquiuocatio in nomine fidei. Cap. 2.

Fidei nomẽ aliud significat quũ de illa sacræ lrãe tradũt ꝙ iustificat hoies, & aliud significat quũ significat credulitatẽ ꝗ hõ credit se iustificari p Christũ & sacramẽta nã fides iustificãs est q̃ significat id qđ p eius diffinitionẽ manifestaᵗ ad heb. 11. dicẽdo ꝙ fides est sperãdarũ substãtia rerũ, argumẽtũ nõ apparentiũ. sic enĩ sumpta, est vna triũ virtutũ theologaliũ, dicẽte paulo nũc aũt manet fides spes charitas. Et fides i hac significatione sumpta est, q̃ est donũ dei vt diciᵗ ad ephe. 2. per quã saluamur, & sine qua impossibile est placere deo. & est qua credimus oẽs articulos fidei, & q̃cunq sunt de necessitate salutis credendæ.

¶ Fides autem significans credulitatem qua iste homo credit se iustificari hic nunc suscipiendo hoc sacramentum ex merito Christi, multum distat a fide primo modo sumpta. Quod declaratur tum ex parte rei creditæ/q̄m fidei non potest subesse falsum, credulitas autem ista potest falli. Et ratio est, quia credulitas ista est de singulari effectu hic nūc & in hoc, proueniens partim ex fide necessaria ad salutem & partim ex humana coniectura pro quanto enim est de merito Christi & sacramentis/impetratur a fide, pro quanto autem est de effectu hic nunc in se ipso ex humana prouenit coniectura. Nam sub fide Christiana clauditur ꝙ quilibet cr̄dens in merito Christi & rite intus & extra suscipiens sacramentum iustificatur ex diuina gratia, sed non extenditur christiana fides ad credendum ꝙ ego nunc sim intus & extra suscipiens rite sacramentum, quemadmodum ex christiana fide teneor credere in hostia rite consecrata esse verum Christi corpus, sed christiana fides non se extendit ad credendū ꝙ in hac hostia ab isto nunc in hoc altari celebrante est corpus Christi, quoniam hoc potest aliunde esse falsum. Tum quia fides omnium christianorum est vna, iuxta illud ad ephe. 4. vnus dominus/vna fides. perspicuum est autem ꝙ sub fide quæ est in me, non continetur credere ꝙ ille suscipiens sacramētum nunc hic/iustificetur, aut ꝙ in illa hostia est corpus Christi ergo sub nullius fide credere hunc singularem effectum huius sacramenti in hoc homine, compræhenditur. Ex vnitate ergo fidei apparet secundo diuersitas dictæ credulitatis a fide. Et propterea primus in hac re lutheranorū error est ꝙ ea quæ attribuuntur in sacra scriptura fidei, attribuunt huic credulitati. semꝑ enim quū hanc docent credulitatem/textus sacræ scripturæ citant tractātes de fide, puta iustificati ex fide pacem habemus ad deum, & fide purificans corda eorum, & infinitos similes textus.

¶ Secundus in præcitatis error, ꝙ dicta credulitas appræhendit remissionem peccatorum. Cap. 3.

QVod autem dicunt ꝙ huiusmodi credulitas assequitur remissionem peccatorum, potest bene & male dici & intelligi. Nam si dicatur & intelligatur ꝙ hæc credulitas formata fide & charitate assequitur veniam peccatorum, uerū est. si autem secluditur charitatis formatio, falsum est, quoniam vt Augu. dicit. 15. de tri. ca. 18. nullum est isto dei dono excellentius, solum est quod diuidit inter filios regni æterni & filios perditionis æternæ. ¶ Et scito ꝙ hæc credulitas com-

munis est omnibus deuote accedentibus ad sacramenta. nam quilibet deuote accedens ad quodcunque sacramentū, credit sus scipiendo illud se iustificari ex merito passionis & mortis Christi, alioquin non accederet. Sed non est par in omnibus ista credulitas, vnus enim magis credit se iustificari q̄ alter. & regulariter cum hæsitatione de opposito inest deuotis mentibus ista credulitas, quia nulla scripturæ autoritate, nullo ecclesiæ documento docemur oportere nos hmōi credulitatē habere absq́ hæsitatione aliqua. Ratio autem hæsitandi est qa communiter nullus scit an ex parte sui impedimentum aliquod inueniatur suscipiendi donum remissionis peccatorum/nullus regulariter scit an ipse desit gratiæ dei. & propterea sic hæsitans, nullam iniuriam infert diuinæ promissioni, quoniam non hæsitat ex parte dei, non hæsitat ex parte meriti Christi, non hæsitat ex parte sacramenti, sed hæsitat ex parte sui. scriptū est enim delicta qs intelligit? Testatur quoq́ hanc communem hæsitationem de effectu singulari diuinæ misericordiæ (hoc est remissionis peccatorū istius viri nunc deuote conuersi ad deū) Iohel propheta. 2. nam de ijs qui conuertendi erant ad deum ex toto corde in ieiunio fletu & planctu, citata diuinæ misericordiæ excellentia super peccata, subiungit quis scit si cōuertatur deus & ignoscat? Neminem ergo eorum qui conuertebantur certum esse. sed quemlibet sub hæsitatione esse an ignosceret deus illi, manifestat. ❡ Et confirmatur, qa credulitatis hæsitatio non rationabiliter tollitur nisi ex aliqua trium causarum, videlicet uel diuina reuelatione/quæ in proposito non habet locum, quia quāuis deus reuelauerit ꝙ omnes qui rite intus & extra confidunt se consequi remissionem peccatorū per meritum Christi consequuntur illam, non tñ reuelauit ꝙ iste nunc rite conuertitur intus & extra. hic enim effectus particularis non cōpræhenditur sub reuelatione cui innititur fides christiana. Vel ex sufficiētia testimoniorum conuincentium ad aliquod singulare credendū sicut sufficientia testimonia cōuincunt eum q̄ nunquam egressus est e Roma, ad credendum ꝙ inueniatur insula caligut seu taprobanæ. clarum est enim in credulitate qua iste credit se iustificari, non interuenire testimonia conuincentia intellectū ad credendū hunc effectum nunc in seipso. Vel ex qualitate testiū, puta qa sunt oī exceptione maiores. iuxta quod dicit apostolus ad ro. 8. ꝙ spiritussanctus cōtestat̃ spiritui nr̄o ꝙ sumus filij dei. Nā hæc contestatio p̄supponit remissionē peccatorum factam,

quia præsupponit illum de quo testantur esse filium dei, vt clare ipsa litera sonat. credulitas autẽ ista quam lutherani ponunt non præsupponit remissionem peccatorum in illo sed apprehẽdit illam, vt præcedens apprehendit quod sequitur. Voluntariũ igitur dogma est, dicere ꝙ huiusmodi credulitas in verbo christi, in merito passionis eius &c. infallibiliter remissionem peccatorum. Et ideo a leone.x. inter damnatos lutheri articulos annumerati sunt articuli dicentes peccata nõ sunt vlli remissa nisi remittente sacerdote credat sibi remitti, immo peccatum maneret nisi remissum crederet/non enim sufficit remissio peccati & gratiæ donatio, sed oportet etiam credere esse remissum nullo modo confidas absolui propter tuam contritionem sed propter verbum Christi quodcunq; solueris &c. hic inq̃ confide si sacerdotis obtinueris absolutionem, & crede fortiter te absolutum & absolutus vere eris quicquid sit de contritione, si ꝑ impossibile confessus non esset contritus aut sacerdos nõ serio sed ioco absolueret, si tamen credat se absolutum verissime est absolutus.

¶Tertius in prærecitatis error, ꝙ ante charitatis aduentum remittuntur peccata pœnitentibus. Cap.4.

INtolerabilius autem est dimitti peccata ante charitatem infusam illi cui dimittuntur peccata. quod sic clarissime conuincitur. Impossibile est ex inimico reddi amicum sine amicitia, quum amicus sine amicitia nec intelligibilis sit, quẽadmodũ nec albus sine albedine intelligibilis est. Sed quũ homo ex iniusto fit iustus per christũ, fit ex inimico dei amicus dei, dicente apostolo ad Ro.5. quũ inimici essemus reconciliati sumus deo per mortẽ filij eius. reconciliatio enim amicũ reddit recõciliatũ. Ergo peccatorẽ iustificari sine amicitia dei, nec est possibile nec intelligibile, charitas autem est ipsa amicitia inter hominem & deũ. Est enim amor amicitiæ hõis ad deũ & e conuerso, iuxta illud deus charitas est & q manet in charitate in deo manet & deus in illo. & ibidem (scilicet.1. Ioan.4.) diligimus deũ qꝛ ipse prior dilexit nos. Iñ mutuo eni amore cõsistit amicitia. ergo ꝑ charitatẽ formaliter fit remissio peccatoꝝ. Ita ꝙ vna atq; eadẽ res est q̃ vocat iustitia fidei & charitas, sed iustitia fidei vocat quatenus ea hõ est iustus apud deũ ſm rõnes diuinarũ rerũ atq; actionũ quas credimus, appetitu sensibili debite subdito volũtati & volũtate rectæ rationi & recta ratione deo ſm rões eorũ quæ de deo ac cœlesti patria fide tenemus. Nominatur vero

ro charitas quatenus est amor amicitiæ ad deũ cõicantẽ nobis ciuilitatẽ cœlestis patriæ, iuxta illud ad phil. 3. nostra autem politia in cœlis est. & ad ephe. 2. iam non estis hospites & aduenæ sed estis ciues sanctorũ & domestici dei. & can. 2. dilectus meus mihi & ego illi. ¶ Et hæc sola ratio quia coniuncit intellectũ sufficit, fulta nihilo minus autoritate Christi, Petri, Ioannis & pauli est. isti enim omnes attribuunt remissionem peccatorum fidei & charitati simul. Et Christus quidem luc. 7. peccatrici dixit fides tua te saluam fecit, & de eadẽ dixit, dimittuntur ei peccata multa qm̃ dilexit multum. In quibus verbis dilectionẽ esse proximã causam remissionis peccatorũ, testatur cõiunctio, qm̃ dum dicitur qm̃ dilexit. fides enim inchoatiue, charitas autem cõpletiue ẽ causa remissionis peccatorũ. Petrus Apostolus act. 10. ait, huic oẽs ꝓphetæ testimoniũ perhibent remissionẽ peccatorũ accipere omnes qui credunt in nomine eius. & in primæ suæ epistolæ ca. 4. ait, charitas operit multitudinem peccatorũ. Ioãnes similiter apostolus in prima sua epistola ca. 5. ait omnis qui credit ꝙ iesus est Christus, ex deo natus est, & in ca. 3. dicit, nos scimus ꝙ trãslati sumus de morte ad vitã qm̃ diligimus fratres, qui nõ diligit manet in morte Nec obstat si dicatur ꝙ ad literam Ioannes loquitur de dilectione proximi, quoniam perspicuum est vnam atq; eãdem esse charitatẽ qua diligimus deũ propter seipsum, & proximum propter deũ, vt habetur. 1. Ioannis. 4. & de tali duntaxat fratrum dilectione verificatur translatio de morte ad vitam. ¶ Paulus demum apostolus ad Ro. 5. ait, iustificati ex fide pacem habemus ad deũ. Et. 1. ad cor. 13. si habuero omnem fidem ita vt montes transferã, charitatẽ non habuero nihil sum, in esse spirituali quo constituimur filii dei. Et ad gal. 5. in Christo Iesu neq; circuncisio aliquid valet neq; præputium, sed fides quæ per dilectionẽ operatur, Vbi clare nõ fidei qualicunq; sed per dilectionem operanti attribuit valere in Christo. Perspicuum est igitur verissimam esse communem ecclesiæ doctrinam ꝙ non per fidem informẽ sed per fidem formatã charitate fit remissio peccatorũ. Ita ꝙ autoritates autenticæ sonantes iustificari nos per fidem, intelliguntur ad literam de fide formata amicitia diuina, quam vocamus charitatem.

AD obiectionem autem in oppositũ (ex eo ꝙ fides distinguitur contra legem & dilectio compræhenditur sub lege) respondetur ꝙ legis nomen aliter sumitur a Christo quum dicitur ꝙ hoc est primũ & maximũ mandatum in lege, & aliter su-

mitur quum fides distinguitur ab apostolo contra legem. nam Christus vtitur legis nomine vt comprehendit omnia mandata diuina scripta in libris moysi, apostolus autem vtitur legis nomine arctius vt distinguitur in praecepta moralia cerimonialia & iudicialia. ¶ Nec ego fingo hanc distinctionem, sed ex scriptura ipsa sacra sic habeo vt etiã aduersarios oporteat ei assentire. Quod enim Christus vtatur sic large legis nomine, ex eo conuincitur ꝙ in eodem textu deute. ca. 6. vnde citatur praeceptum de dilectione dei immediate ante ponitur praeceptum fidei, dicendo audi Israel Iehouah Elohe noster, Iehouah vnus. sub eodem ergo contextu legis ponuntur praeceptum fidei vt credatur deus vnus duntaxat & praeceptum dilectionis eiusdẽ dei, ut intelligamus ꝙ non magis sub lege clauditur praeceptũ charitatis q̃ praeceptum fidei, loquendo de lege largo vocabulo. vt hinc etiam clare pateat ꝙ quemadmodum fides distinguitur contra legem ab apostolo, charitas quoqꝫ pariter distingui cointelligitur contra eandem legem. Loqui autem apostolum de lege seclusis ijs quae sunt fidei & charitatis, patet ex eo ꝙ appellat eã legem factorum, & dicit eam seruari naturaliter ab ethnicis. ait enim ad Ro. 2. gentes quae legem non habent, naturaliter ea quae legis sunt faciunt. certum est enim ꝙ non faciunt naturaliter ea quae charitatis sunt. Aequiuoce igitur utitur obiectio haec legis nomine, & propterea nihil valet. dilectio enim dei non clauditur sub lege factorum contra quam distinguitur fides, sed sub eadem lege sub qua clauditur fides, vt patet deute. 6. vbi simul datur praecepta fidei & dilectionis dei. Ad alia autem a lutheranis obiecta patet ex dictis responsio. Et haec de fide sufficiant.

¶ Positio lutheranorum de operibus. Cap. 5.

Docent lutherani opera nostra, non esse meritoria gratiae nec vitae aeternae, nec esse satisfactoria pro peccatis, eo ꝙ sufficientissime Christus meruit nobis & gratiam remissionis peccatorum & vitam aeternam, & sufficientissime satisfecit pro omnibus. & proinde nefas esse attribuere operibus nostris esse meritoria gratiae (seu remissionis peccatorum) aut vitae aeternae, & esse satisfactoria pro peccatis nostris. Nam hoc redundat in opprobrium Christi, quandoquidem quod est propriũ Christi attribuere nobis, blasphemia est. & detraheretur merito ac satisfactioni Christi, vtpote insufficientibus si opus esset meritis & satisfactionibus nostris.

Fulciuntur autem hæc multis sacræ scripturæ autoritatibus. Et in primis ꝙ non mereamur per nostra opera remissionem peccatorum, probatur ex eo ꝙ Paulus ad Ro. ad Gal. probat nos iustificari non ex operibus sed ex fide, iuxta illud Abbacuc. 2. iustus ex fide, uiuet. & ad Titum scribit non ex operibus iustitiæ quæ fecimus nos sed secundum suam misericordiam saluos nos fecit. & ad Ephe. 2. gratia saluati estis per fidem idq; non ex uobis, dei donum est non ex operibus, ne quis glorietur. ¶ Quod uero per opera non mereamur uitam æternam sed per dei donum scribitur ad Ro. 6. stipendia peccati mors, donum autem dei vita æterna. Ad idem quoq; & ad probandum simul ꝙ opera nostra quantuncunq; iusti simus, non sint satisfactoria pro peccatis, affertur illud Luc. 17. quum feceritis omnia quæ præcepero uobis, dicite quod debuimus fecimus, serui inutiles sumus. Si enim facientes omnia præcepta Christi sunt serui inutiles, ergo non merentur mercedem, ergo multo magis qui nō seruauerunt omnia præcepta sed egent satisfactione pro peccatis, sunt inutiles ad satisfaciendum.

¶ Autoritates autem quibus manifestatur sufficientia meriti & satisfactionis Christi pro nobis, omittēdas duxi, quia de hoc nulla est quæstio. ¶ Docent igitur lutherani opera bona esse facienda quia sunt præcepta a deo, quia sunt fructus fidei iustificantis, & non ut sint meritoria æternæ vitæ aut satisfactoria pro peccatis.

¶ Quid & quomodo intelligatur meritum in proposito. Cap. 6.

Antequam declaretur opera nostra esse vel non esse meritoria, prælibandum est summarie quid meritum significet & qualiter a theologis intelligatur in operibus nostris in proposito. Meritum appellatur uoluntarium opus siue internum siue externum cui iure debetur merces seu præmium, dicente apostolo ad Roma. 4. ei qui operatur, merces non imputatur secundum gratiam sed secundum debitum. Et propterea ad meritum concurrunt quattuor, videlicet persona quæ meretur, & operatio voluntaria quæ est ipsum meritū, & merces debita merito, & p̄sona reddens mercedē, frustra enim quis mereretur nisi mereretur ab aliqua p̄sona reddēdam sibi mercedē. Et quoniam de nostro merito apud deū est quæstio, oportet declarare quō uerificatur hoīes mereri a deo mercedē sui operis: difficile enim apparet ꝙ operi nostro iure reddatur merces a

deo, quoniam inter nos & deum non est ius simpliciter & absolute (iuxta illud, non in tres in iudicium cum seruo tuo domine) sed est ius secundum quid, multo minus q̄ ius filii ad patrē & serui ad dominum, quanto minores sumus nos relati ad deū homine seruo relato ad hominem dominum eius, & filio relato ad carnalem patrem qui genuit eū. Et propterea si pro quia vt scribitur in. 5 ethi. inter seruum & dominum, inter patrem & filium nō est ius simpliciter & absolute, sed ius sm quid, multo minus est ius inter nos & deum. Ex hoc namqꝫ ꝙ quicquid est seruus est domini sui, & filius nō potest æquiualens reddere patri/negatur inter dominum & seruum inter patrem & filium ius simpliciter & absolute. Multo autem magis quicquid est homo est dei, & multo minus potest homo deo reddere æquiualens. Non potest igitur homo mereri aliquid a deo sic ꝙ iure debeatur homini, nisi iure tam attenuato vt sit longe minus q̄ ius domini ad seruum & filii ad patrem. Nec hoc tam attenuatum ius inuenitur inter hominem & deum absolute (quoniam absolute loquendo omnis bona operatio voluntaria hominis debetur deo, & quanto potioribus & pluribus bonis operibus internis vel externis pollet homo, tanto plus deo debet, quia ipse deus operatur in nobis, & velle & perficere & omnia opera nostra) sed hoc attenuatum ius est inter hominem & deum ex diuina ordinatione qua deus ordinauit opera nostra ad hoc vt sint meritoria a deo. Quod probatur ex eo ꝙ quando homo meretur aliquid a deo, deus non fit nec est debitor homini, sed sibi ipsi deo. si enim hoc attenuatum ius esset inter hominem absolute & deum, deus deberet homini mercedem quam meruit. sed perspicuum est deum nulli debere, dicente paulo ad ro. 12. quis ante dedit illi, & retribuetur ei? Sibi ergo ipsi dūtaxat deus debet, vt adimpleat voluntatē suā qua contulit humano operi esse meritoriū reddēdo homini mercedē operis. Et hæc sunt vera & indubitata simpliciter & absolute loquendo, secus autē est præsupposita conuentione facta inter deum & hominem de aliquo. nā queadmodū inter homines si dominus pactū aliquod cum seruo suo facit, nascitur inde ius inter seruū & dominū, ita si deus dignatur pactum facere cum homine, nascitur ius inter hominem & deum quo ad illud de quo pactum est. Sæpe enim legimus in veteri testamēto deum dignatū esse pacisci cū hominibus gen. enim. 9. scribitur pactum dei de non futuro amplius vniuersali diluuio. & gen. 15. fœdus iniit deus cum Abrahā de

terra chenahan danda semini eius. & gen. 17. fœdus circuncisio nis scribitur. & exo. 24. moyses dicit, hic est sanguis fœderis &c. hiere. quoq;. 31. de fœdere nouæ legis ac veteris deus manifeste loquitur. In nouo autem testamēto saluator noster manifestat deum sub specie patrisfamilias conducentis operarios ad vineam, conuenisse cum operarijs de mercede diurna, vt patet Matth. 20. conuentione inquit facta de denario diuino, misit illos in vineam, & rursus/ nonne pacto conuenisti mecū? Ex his enim manifestum fit q̄ ratio meriti etiam iure potest inueniri in operibus nostris relatis ad præmiū de quo conuentio facta est cum deo. ¶ Verūtamen scito q̄ quantūcūq; interueniat pactum de præmio inter deum & hominem, nunquā tamen deus fit aut est debitor nobis/ sed fit & est debitor sibi ipsi ita q̄ præsupposita conuentione, debetur quidem operibus nostris præmium, de quo conuentio facta est/ sed deus non propterea fit illius premij debitor nobis, sed voluntati suæ priori quā dignatus est pacisci nobiscum/ & propterea verissime profitemur q̄ deus nulli debet ni sibiipsi. Duplex itaq; ratio meriti potest inueniri in operibus nostris relatiue ad deum (vel ſm ius attenuatum, vel secundum fœderis) & nunq̄ deus debet nobis. Et hæc sint prælibata vt intelligant oēs vocas proprias quum loquuntur de meritis nostris apud deum.

¶ Humana opera esse meritoria alicuius a deo. Cap. 7.

Reuelauit nobis deus in sacris literis humana opera mereri apud eum aliquid. Et ne occupemur in exponendis singulis sacræ scripturæ locis de hoc, scito q̄ vbicunq; ꝑmittit deus homini mercedē ibidem cointelligitur meritū, eo q̄ merces & meritū correlatiua sunt. meritū eni est mercedis meritum/ & merces est meriti merces. & ꝓpterea absq; alia declaratione quū leges in sacra scriptura deū ꝑmittere mercedē hoī, cointellige meritū hoīs respectu illius mercedis a deo reddendæ. Perspicuū est aūt in vtroq; testamēto promittere deū mercedem homini. nam gen. 15. dicit deus ad Abraham, ego merces tua multa valde. & Esa. 40. dicitur, ecce dominus veniet ecce merces eius cum eo, & Ezech. 29. scribitur/ fili hominis nabuchdonosor rex babylonis seruire fecit exercitum suū seruitute magna aduersus tyrum & merces non est reddita ei &c. & subiungit deus & erit merces exercitui eius terra egypti. Matth. quoq;. 20. dicit deus, voca operarios & redde illis mercedē apocal. quoq;. 22. dicit deus/ ecce venio cito & merces mea mecū

est ut reddam unicuiq secundum opera illius. ¶ Ex his enim clare patet non solum opera sanctorum esse meritoria alicuius boni a deo sed etiam opera iniquorum, immo & ethnicorum. rex enim Babylonis & exercitus eius, ethnici erant nec ex intentione seruiendi deo obsederant tyrum, & tamen testatur deus meruisse mercedem & decernere ꝙ ægyptum dabit illis in mercedem ut intelligamus tam benignam esse bonitatem diuinam ut etiam ordinando humana bella in suiipsius dei seruitutem/gaudeat se conferre actionibus quamuis iniquis ꝙ sint meritoriæ ab ipso deo alicuius boni. Hinc enim documentum magnum habemus ꝙ multo propensior est deus ad conferendum bonis actionibus hominũ ꝙ sint meritoriæ alicuius mercedis a deo.

¶ Opera viuorum Christi membrorum esse meritoria vitæ æternæ. Cap. 8.

Concedunt multi humana opera esse meritoria apud deum aliquorũ bonorũ, sed non vitæ æternæ. & propterea monstrandum superest inspecie ꝙ opera viuorum Christi membrorũ sunt meritoria æternæ vitæ. Saluator noster Matth. 5. gaudete inquit & exultate quia merces vestra multa est in cœlis. perspicuum est enim ꝙ in mercede cœlesti eorũ qui patiuntur propter Christum, primum tenet locum beatitudo quæ vocatur vita æterna. Matth. quoq. 20. describendo mercedem datam operariis, dicitur ꝙ acceperunt denarium. perspicuum est aũt ꝙ communis merces oĩbus operarijs in vinea domini est vita æterna. Paulus quoq. 2. ad timo. 4. scribit. bonum certamẽ certaui, cursum consummaui, fidem seruaui, In reliquo reposita est mihi corona iustitiæ quam reddet mihi dominus iustus iudex. perspicuum est enim ꝙ corona pauli per se primo claudit beatitudinem. & nisi merces esset debita præmissis operibus, nequaq̃ verificaretur ꝙ quatenus iustus iudex dominus reddet illi coronam. manifeste enim vitam æternã sibi iure deberi ꝑ relata opera docet. Idem quoq manifestat dominus Matth. 25. describendo ꝙ quum iudicabit mundum, propter opera misericordiæ dabit vitam æternam. esuriui enim & dedistis mihi mãducare &c. concluditur enim & ibunt hi in supplicium æternũ, iusti vero in vitam æternam. Quod enim a iudice datur ex diuersitate operum, secundum ꝙ opera merentur datur, alioqn afferret nõ causam ꝓ causa. Ex his enĩ manifestũ est nõnullorũ hominum opera meritoria esse æternæ vitæ secundum sacras

ſcripturas. Et quod plus eſt, ex Matth. 20. habet operarios me-reri illam ex conuentione. nam Origenes, Hieronymus Augu-ſtinus, Gregorius & Chryſoſtomus denarium omnibus datum exponunt beatitudinem communem beatis.

¶ Modus quo opera noſtra meritoria ſunt æternæ vitæ. Cap. 9.

TRadunt theologi opera noſtra eſſe meritoria æternæ vi-tæ eo ꝙ a charitate, a gratia gratum faciente, a ſpiritu ſan-cto habitāte in nobis procedunt, & docet ꝙ quamuis opera hu-mana quatenus procedunt ex libero arbitrio non ſint merito-ria æternæ vitæ (niſi ex quadā congruitate, qua congruit homi-ni recte vtenti libero arbitrio in iis quæ dei ſunt deum largiri ſm affluentiam ſuæ gratiæ) quatenus tamen ſunt a ſpiritu ſan-cto habitante in homine per gratiam & charitatem, ſunt meri-toria æternæ vitæ. Tum quia gratia ſeu charitas eſt tanquam ſemen dei. 1. Io. 3. cuiuſuis ſe extendit ad producēdum fructū, ita ꝙ quemadmodum actioni ſeminis debetur naturali iure fru-ctus, ita diuinæ gratiæ in anima actionibus debetᷣ fructus æter-næ vitæ. Tum quia diuina gratia vt dominus dicit Ioannes 4. fit in homine habente illam fons aquæ ſalientis in vitam æter-nam vbi clare patet efficacia gratiæ in nobis ad aſcendendum in uitam æternam. Et dicendo ꝙ gratia data, fit in homine fons aquæ aſcendentis in vitam æternam, docet ꝙ mediante opera-tione aſcendit in vitam æternam. nam quod fit in me poſt acce-ptam gratiam/me cooperante fit. Tum precipue quia vis ſpiri-tusſancti habitantis in homine non eſt impar ad acquirendum æternam vitam/ad efficiēdum ꝙ operibus eius in nobis debea-tur æterna vita.

CLarior autem ac perſuaſibilior modus huiuſmodi meriti eſt aperiendo ꝙ meritum vitæ æternæ non eſt tam actio noſtra ꝙ̃ actio Chriſti capitis in nobis & ꝑ nos ſupponendū eſt enim cū apoſtolo ad Ro. 12. ad ephe. 4. & ad col. 2. hoīes in gra-tia cōſtitutos eſſe Chriſti capitis mēbra viua, Ita ꝙ Chriſtus ca-put cū hoībus viuis eius mēbris/nō eſt ſicut vnū corpus politi-cū/quale eſt corpus ciuiū reip. bñ gubernatæ) ſed cōſtituit vnū corpus quēadmodū eſt vnū corpus naturale/qa Chriſtus caput ſpiritu ſuo viuificat mēbra ſua, & ꝑ iuncturas ac nexus ſpiritua-les vnit membra corporis, vt clare patet ex verbis pauli. Huic aūt præſuppoſito adiunge quod etiam ſacra ſcriptura tradit/ui-delicet & paſſiones & actiones viuorū Chriſti mēbrorū/eē pa

siones & actiones christi capitis. Et de passionibus quidem te≈statur ipse Christus act. 9. Saule saule qd me persequeris? quũ tamen ille persequeretur membra eius. Et paulus ad gal. 4. re≈uocat ad memoriam galatarum ꝙ Christus crucifixus fuit in eis, proculdubio in cruciatibus eorum pro Christo perpessis. De actionibus vero testatur paulus scribens Corinthiis in. 13. ca. secundæ epistolæ / an experimentum quæritis eius qui in me loquitur christus? & vniuersaliter dicit ad gal. 2. viuo ego iam non ego, viuit autem in me Christus. Ex quibus habetur ꝙ ve≈rissime dicere possum mereor ego iam non ego meretur autẽ in me Christus, ieiuno ego iam non ego ieiunat autem in me Christus, & sic de aliis operationibus voluntariis quas Christi membra viua exercent propter deũ. Et isto modo meritũ æter≈næ vitæ non tam attribuitur operibus nostris q̃ operibus Chri≈sti capitis in nobis & per nos. Ita ꝙ hinc discernitur inter meri≈tum æternæ vitæ in infantibus baptizatis & in adultis proficiẽ≈tibus in gratia dei. nam infantibus baptizatis debetur æterna vi≈ta merito duntaxat Christi illo quod meruit Christus in hac vi≈ta mortali degens patiens & moriens, adultis autem proficien≈tibus ĩ gratia debetur æterna vita dupliciter. primo ex iure mẽ≈riti Christi quod in propria persona meruit postea ex iure meri≈ti Christi quod Christus caput in adulto & per adultum ope≈rando meretur. Conuenit autem diuinæ liberalitati vt vtroꝗ modo communicet meritum æternæ vitæ adultis dei filiis. nã vt dicitur ad Ro. 8. prædiffiniuit eos conformes imagini filii sui, Conformiores autem sunt Christo / habentes meritum vi≈tæ æternæ vtroꝗ modo q̃ primo tantum. nam ipsi Christo du≈plici iure debita fuit sua gloria, primo iure gratie vnionis perso≈nalis qua verbum caro factum est. & hoc ius conuenit Christo sine eius merito. Deinde eadem gloria debita fuit Christo per meritum obedientiæ eius vsque ad mortem, dicente paulo ad Phi. 2. factus obediens vsꝗ ad mortem mortem autem crucis, propter quod & deus exaltauit illum &c. Christo igitur dupli≈ci iure habenti gloriam / conformiores reddimur duplici quoꝗ iure acquirentes. & nos vitam æternam, videlicet & sine nostro merito per Christi in propria persona meritum / & cum nostro merito per Christi capitis in nobis & per nos meritum. Et quemadmodum ad Christi excellentiam pertinet ꝙ etiam pro≈prio merito acquisierit immortalem corporis vitam & glo≈riam sui nominis &c. ita ad dignitatem membri Christi per≈

tinet vt cooperetur capiti suo ad acquirēdam æternam vitam omnium enim diuinissimum est inquit diony. ca.3. cele. hier. dei cooperatorem fieri. Et hinc quoq; habes non esse superfluū nostrum mereri vitam æternam, quoniam est reddere vitā æternam esse nobis debitam alio modo seu altero iure, quemadmodum Christus meruit suam exaltationem reddendo sibi eam altero iure debitam. Ad obiecta autem in oppositum postea respondebitur.

¶ Valor operum existentium in peccato mortali. Cap. 10.

QVamuis conueniamus in hoc ꝙ opera existētium in peccato mortali non sunt meritoria æternæ vitæ nec sunt meritoria remissionis peccatorum, multum tamen esse vtilia homini subiecto peccato mortali bona opera eorum ad remissionem peccatorum cōsequendam sacra tradit scriptura. nam etsi nō habent vim meritoriam remissionis peccatorum/ habent tamen vim impetrandi remissionem peccatorum/ ita ꝙ per modum supplicationis multum valent ad consequendum remissionem peccatorum a diuina largitate. Et quidem ꝙ oratio multum vtilis sit ad remissionem peccatorū cōsequendam, testatur saluator Luc. 18. inducens publicanum orantem, deus ꝓpitius esto mihi peccatori. sic enim cōsecutus est veniā. De ieiunio vero testatur Iohel in persona dei/ conuertimini inquit ad me in toto corde vestro in ieiunio fletu & planctu. ibi enim subiungit/ qs scit si conuertatur dominus & ignoscat. De eleemosyna quoq; testatur Daniel. cap. 4. cōsulens nabuchodonosor regi peccata tua eleemosynis redime, & ad hebr. 13. scribitur beneficentiæ & communionis ne obliuiscamini/ talibus enim hostijs conciliatur deus. Et idem est iudicium de peregrinationibus: afflictionibus/ continentiis & id genus reliquis. Supra hanc autem vim supplicem, tradit sacra scriptura maiorem quandam vim impetrandi in obseruatione vniuersorum mandatorum dei. Ezech. enim. 18. docemur ꝙ conuersio impii ad facienda mandata legis terminatur ad remissionem peccatorum dum dicitur & dixistis non est æqua via domini, audite ergo domus Israel nunquid via mea non est æqua? non ne viæ vestræ non sunt æquæ? quum enim auerterit se iustus a iustitia sua & fecerit iniquitatem, morietur in ea / in iniquitate quam operatus est morietur / & quum auerterit se impius ab impietate sua quam operatus est & fecerit iudicium & iustitiam, ipse animam suam viuificabit, considerans enim

& auertens se ab omnibus iniquitatibus suis quas operatus est/ vita viuet & non morietur. Quæ verba testantur ꝙ in hoc consistit viarum dei æquitas vt sicut iusti auersio a iustitia ad opera iniqua terminatur ad mortem animæ/ ita impij conuersio ad opera bona terminatur ad animæ vitam. reuelatur enim prophetæ ꝙ tam accepta est deo conuersio peccatoris quo ad opera (hoc est ab operibus malis ad opera bona propter deum) vt deus nō recordetur omnium iniquitatum præter vitarum/ qd' est dare remissionem peccatorum & vitam gratiæ.

Ampliorem quoq; impetrandi vim in huiusmodi operibus hominum subiectorum peccatis reuelauit deus Esaiæ cap. i. lauamini/mundi estote, auferte malum cogitationum vestrarum ab oculis meis/quiescite agere peruerse/discite benefacere, quærite iudicium, subuenite oppresso/iudicate pupillo, defendite viduam, & arguemus nos dicit dominus. si fuerint peccata vestra vt coccinnum, qua si nix dealbabūtur, & si fuerint rubra tanquam vermiculus, velut lana alba erunt. Ex quibus discimus tantam esse dei largitatem vt a sordibus conuersis ad iustitiæ & misericordiæ opera se ipsum obtulerit arguendum deus si non remittat peccata præterita.

Ex diuinis ergo reuelationibus habemus ꝙ bona impiorū opera nonsolum sunt vtilia ad remissionem peccatorū/ sed ꝙ quū ex corde redeunte ad deum prodeunt, ita comitem habent diuinam benignitatem vt & terminentur ad remissionem peccatorum & tanq̄ ex conuentione impetrent illam.

Vere benignissimus erga nos est deus, prouidendo vt quam in statu peccati mereri non possumus remissionem peccatorum/ impetrare oratione ieiunio eleemosynis alijsq; bonis operibus valeamus. In hoc enim immensa charitas diuina erga peccatorum salutem commendatur, vt etiam nostris quāuis impiorū bonis operibus vim impetratoriam remissionis peccatorum largiri dignata sit. Et præter hæc (vt in cap. 7. ex verbis Ezechielis monstratum est) sunt meritoria alicuius temporalis boni a deo. Ex quibus patet inducendos esse peccatores ad bona opera, quia vere vtilia sunt ad remissionem peccatorum impetrandam & assequendam quum deuota mente fiunt.

¶ Opera nostra esse satisfactoria pro peccatis. Cap. II.

Quia lutherani satisfactionem auferunt ab operibus nostris/superest declarandum quid ecclesia de hoc sentiat. Distinguendum in primis est tum de statu in quo fiunt

opera, an in statu peccati mortalis an i statu gratiæ, & rursus de satisfacere pro peccatis vel quo ad culpam vel quo ad pœnam. Dicimus itaq̃ primo ꝙ nulla nostra opera sunt satisfactoria ꝑ peccatis nostris quo ad culpam, quia nec facta in statu peccati mortalis faciunt deo satis pro offensa vt patet/ & facta in statu gratiæ ꝑsupponunt culpã seu offensam abolitam ex diuina gratia ex satisfactione Christi qui fecit deo satis pro offensis q̃bus offendimus deũ offerendo deo vitã ꝓpriã in ara crucis. ¶ Dicimus secũdo ꝙ nulla opera nostra in statu peccati mortalis sunt satisfactoria deo pro pœna debita peccatis nostris q̃uis prius abolitis in sacramento pœnitentiæ. Et ratio in promptu est, qa quum remittitur a deo pecatum quo ad offensam/ fit peccator de inimico amicus dei, & consequenter non remanent puniendus hostiliter (quod esset puniri pœna inferni) sed si non tam copiosum diuinæ gratiæ donũ collatũ tunc est vt cũ remissione culpæ remissa sit tota pœna, remanet obligatus ad amicabiliter soluendum residuum pœnæ. & ꝓpterea si in recidiuum lapsus est, & iterũ factus est inimicus dei anteq̃ illud residuũ pœnæ solueret, opera eius qa sunt opera in statu hostili, non possunt amicabiliter exoluere, quod est nõ posse satisfacere pro illa pœna. Dicimus tertio ꝙ opa ꝑseuerantis in amicitia dei, nullũ habent impedimentũ ad hoc ꝙ sint satisfactoria pro illo residuo pœnæ. Et in hoc errant lutherani dupliciter primo docendo ꝙ quum remittitur peccatum quo ad offensam, remittitur quoq̃ quo ad pœnam oẽm/ ita ꝙ non remanet obligatus ad pœnã cõsecutus peccati veniam a deo. Hoc enim manifeste cõtrariatur sacræ scripturæ, docenti. 2. Reg. 12. ꝙ q̃uis Dauid consecutus fuerit remissionem peccatorũ dicendo peccaui domino, non tamen consecutus est remissionẽ totius pœnæ, sed remansit obligatus ad pœnas multas, vt scriptura testatur.

¶ Deinde errant ꝙ tollunt ab operibus viuorum Christi membrorũ vim satisfactoriam pro pœna non remissa. Hoc enim cõtrariatur efficaciæ Christi capitis in nobis/ nam satisfacio ego iam non ego, satisfacit autem in me Christus. contrariatur & ecclesiæ catholicæ vsui quo consueuit salutares satisfactiones imponere per ministerium sacerdotum vere pœnitentibus & confessis.

¶ Responsio ad obiectiones in ca. 5. scriptas. Cap. 12.

SVper est obiecta diluere. Prima autem obiectio fuit sumpta ex sufficientis meriti & satisfactionis Christi. Respon

demus meritum Christi fuisse sufficientissimum & satisfactionem eius sufficientissimam pro peccatis non solum nostris/sed totius mundi,originali mortalibus & venialibus iuxta doctrinam.1.Ioan.2.& propterea nõ ex insufficientia meriti aut satisfactionis Christi opera viuorum Christi membrorum meritoria ac satisfactoria apponuntur/sed ex affluentia meriti Christi cõmunicatur membris eius viuis vt illorum quoq; opera sint meritoria & satisfactoria.maior enim gratia Christi nobis confertur cõmunicando nobis q ipse caput nostrũ in nobis & per nos tanquã membra sua mereatur & satisfaciat q̃ si meritũ duntaxat Christi in propria persone participaremus.

¶Quum autem obiicitur id quod est proprium Christo non esse nobis attribuendum.respondemus q nõ est nobis attribuẽdum eo modo quo est proprium Christo / potest tamen nobis alio modo attribui,videlicet per cõmunicationem,sicut quod est proprium deo,nulli est attribuendum eo modo quo est proprium deo.potest tamen per communicationem ab aliis participari. Verbi gratia videre diuinam essentiam est proprium deo(nulla siquidem creatura potest videre deum sicuti est / sed solus suapte natura videt seipsum)potest tamen ex gratia communicari videre deum participatiue/& sic communicatur beatis omnibus.Sic in proposito mereri vitam æternam est ꝓpriũ Christo,intelligendo mereri ex propriis viribus / quod tamen potest communicari membris eius viuis,non vt mereantur ex propriis viribus sed vt mereantur ex virtute capitis Christi. Et similiter intellige de satisfactione.

¶De merito autem remissionis peccatorum non oportet respondere/quia iam diximus hoc non cõmunicari viuis Christi membris eo q opera eorum præsupponunt remissa fuisse eis peccata,nullus autem meretur id quod præhabet ; sed omne meritum est rei non habitæ.Et hæc est ratio quare Christus cõmunicat membris suis mereri augmentum gratiæ & cœlestem beatitudinem / & non communicat eis mereri remissionem peccatorum,quia videlicet beatitudine æterna carent mẽbra Christi in hac vita,remissionem autem peccatorum iam habuerunt in hoc ipso q fuerunt facta membra Christi,nullus autem meretur quod habet sed quod sperat.Ex quibus clare apparet q nihil detrahitur merito aut satisfactioni Christi per merita & satisfactiones nostras , sed extenditur gratia meriti & satisfactionis Christi per seipsummet ad ipsummet Christum vt ca-

put operantem in membris suis & per membra sua. ¶ Ad autoritates vniuersas sonantes ꝙ non meremur per nostra opera remissionem peccatorum, non oportet respondere, quia in hac conclusione omnes conuenimus. Ad autoritates vero inductas ad probandum ꝙ non meremur vitam æternam per opera nostra, respondendum est. Et ad illud quidem quod affertur ex apostolo ad Ro. donum dei vita æterna/respōdetur ꝙ vtiqꝫ nos hoc dicimus & docemus, quoniam donum dei gratiæ gratum facientis est tum nos esse membra Christi, tum ex virtute Christi capitis in nobis, mereri vitam æternam. non enim dicimus ꝙ ex operibus nostris quatenus a nobis sunt sed quatenus a Christo in nobis & per nos sunt, meremur vitam æternam.

¶ Ad id vero quod obiicitur ex documento Christi dicite serui inutiles sumus, cum eadem distinctione respondetur ꝙ nos quantumcunqꝫ omnia Christi præcepta impleamus, quatenus impleamus ea ex nostro libero arbitrio, inuenimur serui inutiles ad ea quæ sunt domus patris cœlestis, inuenimur inutiles ad ea quæ sunt politiæ nostræ quæ in cœlis est, qualia sunt remissio peccatorū, gratia spiritus sancti, charitas, & cætera propria filiis dei. Et in promptu ratio est, quia nos quatenus a nobis operantes, sumus tam infimi vt non possimus ascendere ad conferendum aliquid supremo ordini propriorum bonorum filiorum dei. Cum qua tamen veritate stat ꝙ nosmet quatenus ex Christo in nobis capite sumus operantes vt illius membra viua/multum conferre possumus per nostra opera politiæ cœlesti & paternæ domui, quia vt sic sumus eleuati in ordinem filiorum dei, nec vt sic sumus inutiles, sed membra vtilia paternæ domui & cœlesti politiæ.

¶ Et si ex hoc Christi documento argumentum fiat contra vtilitatem iustorum operum in statu peccati mortalis ad impetrandam remissionem peccatorum iuxta scripta superius in ca. 10. si in quam fiat argumentum ad inferendum ꝙ bona opera nō sunt vtilia ad impetrandum remissionem peccatorum. Respondendum est ꝙ orationes/ieiunia, eleemosynæ & alia iusta opera impiorum quatenus ab ipsis procedunt, non sunt vtilia ad remissionem peccatorum impetrandam, sed quatenus afflata diuina benignitate ordinante ea ad impetrandam remissionem peccatorum, sunt valde vtilia ad impetrandum illam ꝑ hoc enim apud Ezechielem appellantur viæ dei & non viæ nostræ. Prouidit siquidem diuina bonitas vt multa impetremus

quæ nunquã meruimus, dedit diuina bonitas (vt christus, Esaias, Ezechiel & apostolus ad Hæbr. testantur) bonis operibus redeuntium ad deum, vim imperatoriam remissionis peccatorum a diuina misericordia per christi meritum. Et ex hac parte ieiunia/orationes, eleemosynæ & reliqua iusta opera peccatorum vtilia sunt non ad merendum, non ad satisfaciendum, sed ad impetrandum remissionem peccatorum. Et hæc puto sufficere ad intelligendum materiam hanc quæ in quæstionem vertitur de fide & operibus, ad dei omnipotentis gloriam & piorũ consolationem. Romæ die. 13. Maii. . 532.

THOMAE DE VIO CAIETANI Cardinalis sancti XYSTI, de quattuor Lutheranorum erroribus tractatus.

PROOEMIVM.

P Ertinax Lutheranorum animus prætextu cõscientiæ Clemens septime Pontifex maxime erga cõmunionem populi sub vtraq; Eucharistiæ specie confessionemq; nõ omnium peccatorum ac negatam satisfactionem nec nõ inuocationem sanctorum, inuitat me ad scribendum de his, non absolute sed quatenus pẽdent ex sacra scriptura/quoniam ipsi solius sacræ scripturæ authoritatem suscipiunt/& profitentur se illi inniti. Et quãuis pertinacibus non proderunt nostra hæc, speramus tamen vtilia fore tum ad retrahendum alios ne illos imitentur. tum ad consolandũ fidelium mentes. videre enim in sacra scriptura falsitatẽ eorum quæ hæretici iactantes se professores sacri euangelii docent, non paruum solatium fidelibus confert. Et quãuis hæc ꝑ ecclesia catholica scripserim/ad tribunal tñ beatitudinis tuæ non minus hæc quam reliqua mea omnia refero.

¶DE COMMVNIONE SVB vtraq; specie. Caput. I.

l Vtheranis non sat est, ipsos cõmunicare sub vtraq; specie/sed nequeunt flecti ad dicendũ licitam esse cõmunionẽ sub altera tãtũ specie. quia tum ex vsu Christi tum ex præcepto eiusdem cõicandũ est sub vtraq; specie. Proinde opus est discutere secundũ scripturas sacras vtrunq;/vt videlicet manifestemus nec ex vi vsus Christi nec ex vi præceptorũ eius illicitũ esse populo communicare sub altera tm̃ specie. hoc siqdẽ patefacto/clarum erit nõ teneri populũ ex diuina lege ad cõionẽ sub vtraq; specie.

¶Quia igitur saluator noster in vltima cœna instituens sacramentum Eucharistiæ vsus est hoc sacramento sub vtraq; specie communicando apostolos (vt euangelistæ testantur) hinc infertur quod sacerdos non nisi sub vtraq; specie dare debet Eucharistiam. debet enim sacerdos dare Eucharistiam quemadmodũ dedit illam Christus. & similiter debemus omnes communicare quemadmodum communicauerunt apostoli.

¶Nos autem facile manifestamus vsum Christi & apostolorũ/ non habere vim legis quod simili modo distribuatur populo Eucharistia. nam si ille vsus Christi vim legis haberet, non obligaremur ad quædam in vsu illius distributionis seruata & ad quædam non, sed ad omnia in illo vsu seruata. perspicuum aũt est, nos non obligari ad omnia in illa distributione facta a Christo. ergo nec tenemur distribuendo Eucharistiam seruare hoc vnum, videlicet dare sub vtraq; specie. Quod enim non teneamur ad seruandum omnia patet tum quia Christus fregit fractamq; dedit speciem panis/ridiculum autem est, dicere quod sacerdos teneatur dare hostiam fractam. tum quia Christus distribuendo non immisit in ora apostolorũ Eucharistiam/sed dixit/Accipite & comedite, ridiculum autem est dicere quod sacerdos tenetur non immittere Eucharistiam in os communicãtis sed dare in manum illius vt ipse se communicet. tum quia Christus distribuit hoc sacramentum apostolis post cœnam/ plus autem quã ridiculũ est dicere quod teneamur cõmunicare post cœnam, illicitũq; sit dare Eucharistiam ieiunis. tũ quia Christus dedit Eucharistiam sub specie panis azymi / & tamen vniuersalis ecclesia fatetur non esse illicitũ Eucharistia vti siue in azymo siue infermentato. ex his enim omnibus clare pa-

tet quod distributio Eucharistiæ qua vsus est Christus nō habet vim legis/statuentis vt similiter fiat distributio a nobis.

¶At si quispiam contenderit in hoc vno imitandam esse Christi distributionem ꝙ sub vtraq; specie dedit Eucharistiam animaduertat Christum dedisse sub vtraq; specie apostolis solis/ & non dedisse septuaginta discipulis nec multitudini eorum q credebant in illum, vt vel ex hoc sat fit inferre ab exemplo Christi/ergo successoribus apostolorum danda est Eucharistia sub vtraq; specie. non enim plus inferri potest ex CHRISTI distributione non igitur inferri potest/ergo vniuersis Christianis danda est Eucharistia sub vtraq; specie. Patet itaq; quod ex vsu Christi nō potest inferri illicitam esse communionem populi sub altera tantum specie, Et multo minus inferri hoc potest ex vsu ecclesiæ Corinthiorū cuius meminit Paulus in prima epistola ad Corinthios. vsus enim vnius particularis ecclesiæ non statuit legem ecclesiis aliis. Hæc de vsu.

¶Discutienda sunt deinceps præcepta Christi tam ante institutionem Eucharistiæ quam in ipsa institutione promulgata. Primum itaq; præceptum ex verbis domini Ioā. 6. olim assumptum est a Boemis ait enim Christus/Nisi manducaueritis carnem filii hominis & biberitis eius sanguinem, non habebitis vitam in vobis. quid inquiunt clarius? Eodem enim modo necessitatem communicandi sub vtraq; specie promulgat quo promulgauerat necessitatem baptismi. nam quemadmodum de baptismo dixerat Ioan. 3. Nisi qs natus fuerit ex aqua & spiritu non potest introire in regnum dei, ita de Eucharistia dicit nisi comederitis carnem filii hominis & biberitis eius sanguinem non habebitis vitam in vobis.

¶Nos autem dicimus hæc Christi verba non esse secundum genuinum sensum intelligenda de vsu Eucharistiæ, immo nec posse intelligi salua Christiana fide de cibo & potu sacramentali. Et hoc facile manifestatur, ex eo ꝙ si intelligerentur de Eucharistia, tolleretur baptismi sufficientia ad salutem pari siquidem modo hæc necessitatem sonant edendi carnem & bibendi sanguinem filii hominis quo sonant illa alia domini verba necessitatem nascendi ex aqua & spiritu. & propterea manifeste sequitur ꝙ si in istis verbis indicitur necessitas sumendi Eucharistiam, non sufficit baptismus ad salutem/ sed ad hoc ꝙ aliqs habeat vitam oporteret & baptizari & sumare Eucharistiam. Cuius contrarium non solum in symbolo fatemur, confiten

tes vnum baptisma in remissionem peccatorum/sed dominus in euągelio dicit. Qui crediderit & baptizatus fuerit saluus erit & Paulus apostolus ad Tit.3. Saluos, inquit, nos fecit per lauacrum regenerationis. Quia igitur idem est asserere verba illa Christi Ioan.6. intelligi de cibo & potu sacramēti Eucharistiæ, & negare baptismi sufficientiam ad salutem / clare patet verba illa nec intelligi nec intelligi posse de cibo & potu Eucharistiæ. & propterea inde non habetur præceptum ad sumēdum Eucharistiam sub vtraqꝫ specie. Discutere autem quis sit Germanus sensus illorum Christi verborum, non est præsentis negocii. nā sat est propositæ quæstioni nosse quod non loquitur ibi dominus ad literam de sacramentali cibo & potu.

¶ Superest demum discutere præcepta Christi promulgata quando instituit Eucharistiæ sacramentum. Vide euangelia omnia / & nullum inuenies in illis de eucharistia præceptum. nisi apud Lucam immediate post Eucharistiam sub specie panis. Hoc facite in mei commemorationem. Apud tamen Paulum apostolum.1. ad Corin.11. duo præcepta leguntur data a Christo in institutione Eucharistiæ. alterum immediate post Eucharistiam sub specie panis, Hoc facite in mei commemorationem alterum immediate post Eucharistiam sub specie vini / videlicet. Hoc facite quotienscunque biberitis in mei commemorationem. ¶ Quæ præcepta si perspicacius fuerint considerata, nullum secum ferunt mandatum de communione sub vtraqꝫ specie, vt patet discutiendo singula. Præceptum enim immediate post speciem panis tam apud Lucam quam apud Paulum manifeste refertur ad Eucharistiam sub specie panis, vt ipse contextus testatur. Præceptum autem apud solum Paulum scriptum de imitatione Christi in Eucharistia sub specie vini, limitatur manifestissime ad vices quibus bibimus in commemorationem Christi ita ꝙ non est præceptum absolute/sed est præceptum ex suppositione, videlicet si biberimus in Christi memoriam / faciamus hoc quod fecit Christus. Non igitur præcipit vt bibamus in eius memoriam, sed præcipit vt quoties in eius memoriam biberimus, faciamus quod fecit ipse, hoc est quoties vtemini calice Eucharistiæ, sacrificate hoc. Bibere namqꝫ manifeste significat vsum calicis/& consequenter facere hoc distinctum contra bibere, significat consecrare hoc. præcipitur enim ad literam vt associetur vsus calicis sacrificio calicis. Et ex hoc ipso ꝙ si

milem associationem nō præcepit circa vsum Eucharistiæ sub specie panis, insinuauit ꝙ vsus quidē calicis illicitus esset seor sum a sacrificio, vsus vero sub specie panis licitus, vt ritus eccle siæ seruat, nō reseruando Eucharistiam sub specie potus sed dū taxat sub specie panis/ & pro infirmis & pro communicantibus extra missarum solemnia.

¶ At si quispiam contenderit quod hoc præceptū directe obli gando sacerdotes consequenter obligat populū. Nā ex eo quod bibentibus in Christi memoriā præcipitur hoc facite, manife ste sequitur quod sacerdotibus celebrantibus missas (quos con stat bibere in Christi cōmemoratione) ꝑcipitur hoc facite / sed sub hoc facite compræhenditur etiam dare alijs calicem. quia cōpræhendit omnia quæ Christus fecit circa calicem. ergo ex hoc præcepto sacerdos tenetur quoties ipse bibit dare alijs cali cem, ac per hoc alij tenentur accipere & bibere. Aduertat hoc argumento vtens, in primis ad textum literæ, quia contextui li teræ non quadrat hic sensus. Nam in litera/ hoc facite distingui tur contra bibere, ac per hoc conficere sacramentū distinguitur contra vsum sacramenti, ac per hoc non tam ample in hac lite ra extenditur hoc facite/ sed ex ipso contextu restringitur ad de monstrandum ipsum sacramentum vt distinguitur cōtra vsum sacramenti/ eo ipso quod distinguitur cōtra vsum calicis. Quæ cunꝗ igitur spectant ad vsum calicis cōpræhenduntur hic sub bibere/ & quæ spectant ad ipsum sacramentum compræhēdun tur sub facere hoc, secundum suauē contextus sensum. perspi cuum autē est quod dare alijs calicem spectat ad vsum sacramē ti & non ad sacramentum ipsum. Non igitur compræhenditur in hac litera sub hoc facite/ dare alijs calicem. A duertat deinde quod Lutherani non constarent sibi ipsis dicendo sic, quia ex hoc argumento sequitur manifeste quod sacerdos celebrans te netur dare calicem omnibus præsentibus, si hoc facite compræ hendit etiam dare sacramentum vt Christus dedit. nam Chri stus dedit omnibus præsentibus. constat autē Lutheranos hoc non seruare. non igitur obligatur Christianus populus ad bibē dum sacramentū Eucharistiæ ex hoc Christi præcepto secundū planum suauissimumꝗ literæ sensum. Et quia nullibi nisi in allatis locis habetur in sacra scriptura mandatū aliquod de cō munione Eucharistiæ/ manifestū est quod non tenetur Christia nus populus ex præcepto in diuino iure scripto ad cōmunionē sub vtraꝗ specie. voluntarie igitur & non autoritate scriptu

ræ prædicatur illicitam esse cõmunionem sub specie panis tantum. Et hoc sufficit aduersus Lutheranos, solius sacræ scripturæ autoritatem suscipientes. Hæc de communione popul sub altera tantum sp cie.

❡DE INTEGRITATE CONFESSIONIS quo ad peccata omnia. Caput. 2.

Confiteri peccata mortalia omnia quæ qs admisit, Lutherani non solum negant esse necessarium, sed
c affirmant repugnare sacræ scripturæ, & eẽ impossibile, quia scriptum est, Delicta quis intelligit?

Nos aũt dicimus haberi ex euãgelio cõfessionẽ peccatorum mortalium oĩum, & non obstare prophetæ sentẽtiam allatam. Quod enim peccata omnia confitenda sint in sacramẽtali confessione, ex ipsa forma ministrandi sacramentum pœnitentiæ tradita a Christo quando instituit hoc sacramentũ Ioã. 20. manifestatur. Ait enim Christus apostolis, Quorum remiseritis peccata remittuntur eis, & quorum retinueritis retenta sunt. In quibus verbis datur a Christo ministro sacramenti facultas duarũ actionum, videlicet remittendi vel retinendi peccata quorumcunq;. & ex hoc ipso quod ministro committitur facultas discernendi an remittenda an retinenda sint peccata cuiusq; pœnitentis, manifeste sequitur quod oportet ministrum (nisi cæcus ministrare velit) nosse si in pœnitente est aliquod peccatum retinendum, quod est nosse si in pœnitẽte est aliquid impediens remissionem. nam omne peccatum retinendum impedit remissionem cuiuscunq; peccati hominis confitentis, q͞a non potest simul vnum peccatum remitti & aliud retineri. nã mortalia peccata quæcunq; vnius hominis connexa esse tam quo ad remissionem quam quo ad retentionem & relatiue ad deum & relatiue ad Christi ministrum, perspicuum est. Et relatiue quidem ad deũ, patet ex eo quod ille cui remittitur a deo peccatum, amicus dei constituitur, iuxta illud, Beatus vir ui non imputauit dominus peccatum. Ille aũt cuius retinet deus peccatum & manet in peccato vnico, inimicus dei est, vtpote omnium reus, iuxta illud Iaco. 2. Qui in vno offendit, reus omnium factus est. Ex hoc autem quod tam remissio quam retentio diuina est peccatorum mortalium omnium quæ qs habet, manifeste sequitur quod etiam tam remissio quam retentio quæ fit a Christi ministro, debet esse non aliquorum

peccatorum mortalium confitentis sed omnium/quia tam remissio q̃ retentio ministri debet esse talis vt remissioni assistat diuina remissio & retentioni assistat diuina retẽtio alioquin nõ verificarentur Christi verba. Quorum remiseritis peccata remittuntur eis, & quorum retinueritis retenta sunt. Nõ vendicaret autem sibi remissio ministri, assistentiam remissionis diuinæ, si discordaret a remissione diuina discordaret autem, si deo remittente omnia vel retinente omnia/minister quoq; non remitteret omnia vel non retineret omnia. ad hoc autem vt minister vel remittat omnia vel retineat omnia, oportet ministro innotescere omnia, nisi cæcus ac temerarius remissor vel retentor sit. & quoniã ministro Christo peccata pœnitẽtis per ipsius confessionem propriam innotescunt cõsequens est vt oporteat confitentem confiteri omnia sua mortalia peccata. Vide; examina & libra prudens lector quæ diximus, & perpẽdens ex ipsa institutionis forma in euangelio scripta, haberi confessionem omnium peccatorum.

¶ Superest diluere obiecta a Lutheranis, distinguendo de confessione vel absolute vel vt est actus humanus. Est autem cõfiteri omnia absolute/ nullum peccatum inconfessum relinquere, confiteri vero omnia vt confessio est actus humanus, est confiteri omnia quorum confessio subest humanæ facultati. Vnde ex hoc ꝙ delicta nullus ad plenum intelligit, esto ꝙ impossibile sit hominem cõfiteri absolute omnia peccata sua (quoniam ignota relinquit inconfessa) non tamen hinc sequitur quin confessione humana possit quis confiteri omnia peccata sua, quoniã sub integritate confessionis humanæ non compræhenduntur oĩa peccata absolute, sed duntaxat nota & quorũ quis memoriam habet nam abolita & incognita confiteri non subest facultati humanæ. Et quia perspicuum est sub lege tam diuina quam humana actionem nullam exigi ab homine quæ non sit in hominis potestate, ideo quum ex euangelio habetur confessionẽ omniũ peccatorum requiri ad sacramentum pœnitentiæ, nõ est sermo de confessione omnium peccatorum absolute: sed de confessione omnium peccatorum vt subest facultati humanæ. quod est dicere vt pœnitens confiteatur omnia peccata sua non ignota nec oblita. Hæc de confessione omnium peccatorum.

¶ DE SATISFACTIONE.

Caput. v.

Atisfactionem pro peccatis quæ tertia pars pœnitentiæ ponitur. Lutherani negant. tum quia non habetur ex sacra scriptura, tum quia opera nostra non sunt meritoria nec satisfactoria.

¶ Nos autē dicimus ex sacra scriptura haberi necessariam quandoq; esse post veniam peccati satisfactionem p. peccatis, eamq; fieri posse operibus nostris. Et quidem post consecutam veniam peccati, satisfactionem quādoq; superesse pœnæ pro peccato, testatur duplex modus quo deus remittit peccatum. Legimus enim deum quandoq; remittere peccatum quo ad culpam & quo ad pœnam, vt patet tum in latrone, cui dixit. Hodie mecum eris in paradiso: tum in remissione peccatorum quæ fit baptismo. gratia siquidem baptismalis sola sufficit ad salutem æternam, si antequam baptizatus moriatur nouum peccati obicem non ponat vltimo baptismi effectui qui est vita æterna. Et huiusmodi remissionibus perspicuum est non esse opus satisfactione. Legimus quoque deum quandoq; remittere peccatum & non remittere totam pœnam peccati, vt patet. 2. Reg. 2. vbi clare legimus quod arguente Nathan propheta Dauidem de adulterio simul & homicidio, & dicente Dauide Peccaui domino, respondit Nathan. Etiam dominus transtulit fecit peccatum tuum, & non morieris, verumtamen filius qui natus est tibi, morietur. Ex his enim patet deum remisisse peccatum & quo ad culpam/ & quo ad aliquam pœnam, non remisisse autem quo ad punitionem Dauidis in morte filii, nec (vt subiuncta in capite. 16. testantur) quo ad punitionem eiusdem in publica violatione vxorum a proprio filio, nec quo ad punitionem eiusdem in perpessione mali ex domo propria. nam propter hoc peccatum passus est ab Absalon filio suo. omnes siquidem pœnas has ex parte dei Nathan propheta comminatus est propter illud peccatum Dauidis. Ex hoc igitur quod deus remittit quandoque peccatum, & tamen post peccati veniam restat qui peccauit adhuc puniendus, manifeste discimus deum quandoque remittere peccatum & non remittere totam pœnam pro peccato debitam. Hinc ergo nascitur necessitas exoluendi illud pœnæ reliquum quod deus non remisit remittendo peccatum.

Quia autem huiusmodi reliquiæ pœnæ exolui possunt dupliciter (vel satispatiendo vel satisfaciendo) & Dauid exoluit.

satispatiendo/nam nō ipse intulit sibiipsi quas debebat pœnas, sed deus intulit eas illi)superest ostendere ex scriptura quod hu iusmodi reliquias pœnæ possumus satisfaciendo exoluere. Lege in euangelio Matth.cap.3.& inuenies Ioannem Baptistam prædicantem duo. alterum pœnitentiam agite, alterum facite fructum dignum pœnitētia. Quorum primū spectare ad ipsum peccatum, græca dictio apertius manifestat, dum simplicē pœnitendi actum significat. Secundum autem verba ipsa testantur ad nostra opera pœnitentiam consequentia pertinere. fructus enim pœnitentiæ sonat opus prouenicns a pœnitentia vt radice seu arbore. Et ex eo quod nō dicite facite fructum dignū innocentia, seu fructum dignum iustitia, seu fructum dignum bonitate, sed fructum dignum pœnitētia, manifestum fit quod de fructu digno pœnitentia formaliter (hoc est quatenus pœnitentia) loquitur, vt videlicet faciant fructum dignum radice interne pœnitentiæ. Perspicuum autem est ex eo quod pœnitentia est præteritorum peccatorum, quod fructus dignus pœnitētia est opus restaurans ea quorū est pœnitētia, hoc est reparans ea quæ omisisse vel commisisse nos pœnitet. hoc autem vocamus satisfacere pro peccatis/pro quanto in hoc compræhenditur deletio omnium malorum quæ in pœnitente remanserunt ex peccato, quorum vnum est reatus reliquæ pro peccato pœnæ. Si enim pœnitentia non fructificaret reparationem omniū perditorum per peccatum, nequaq̄ ad fructus dignos seipsa extenderetur, quoniam suapte natura exigit vt ad perfectum ducatur quod ipsa inchoauit, & clarum est ad perfectum non duci donec superest aliqd ex peccato soluēdū. ¶ Ex autoritate itaq; sacræ scripturæ habetur quod qn̄q; post veniā peccati opus est satisfactione, quæ fit per op̄a qui sunt fructus digni pœnitētia.

¶ Quod vero obiicitur de nostris operibus quod nec meritoria nec satisfactoria sunt, indignum censeo discussione noua. Nam scriptura plena est sententijs sonantibus tum quod opera nostra non sunt meritoria, tum q̄ opera nostra sunt meritoria. & perspicuum est has duas sententias non sibijnuicem aduersari/sed esse sensum quod opera nostra quatenus sunt ex nobis non sunt meritoria, & consequenter nec satisfactoria, quodq; opera nostra quatenus ex diuina sunt gratia & præueniente & subsequente & perficiente sunt meritoria, & consequenter satisfactoria. Et ambo tam clare habentur in innumeris scripturæ locis/vt apud exercitatos in sacris literis luce meridiana cla-

riora sint & propterea pertranseo. Hæc de satisfactione.

DE INVOCATIONE SANCTORVM. Cap. 4.

Lutherani inuocationē sanctorum aiunt ex scriptura non haberi. Et quāuis non putem eos loqui de inuocatione sanctorū angelorū, sed sanctorū hominum, tutiorem tamen eligendo partem declarabimus summarie primū de sanctis angelis, deīde de sanctis hoībus q̄ habentur in scriptura de inuocatione eorum. ¶ Et quidem quod angeli intercedant pro nobis / clare patet Zach. 1. vbi angelus dicit deo. Domine exercituū vsq; quo non misereberis Hierusalem & vrbium Iuda quibus iratus es iam septuaginta annos? Matthæi quoq; 18. dominus dicit angelos causam agere pusillorū qui contemnuntur. videte ne contemnatis vnum ex pusillis istis, dico enim vobis ꝙ angeli eorum in cœlis semper vident faciem patris mei, proculdubio ad patrocinium præstandum pusillis contēptis. ¶ Quod aūt inuocandi a nobis sint sancti angeli, habetur in primis ex Gen. 32. vbi Iahacob inuocauit angelū ad benedicendum sibi. non dimittā, inquit, te nisi benedixeris mihi Deinde ex Danielis. 7. vbi Daniel de seipso dicit. accessi ad vnū de assistentibus, & veritatem quærebam ab eo. Nec est dubium ꝙ de sanctis angelis assistentibus loquitur. Ad Hebræos quoq; cap. 1. de sanctis angelis dicitur ꝙ omnes sunt administratorii spiritus qui in ministerium mittuntur, propter eos qui hæreditatē capient salutis. Ex hoc enim ꝙ deus disposuit gubernare nos per medios angelos, non propter se deum sed propter nos hæredes vitæ æternæ, ordinasse intelligitur vt nos inuocemus sanctos angelos tanq̄ medios inter nos & deum. nisi vsq; adeo desipere liceat vt dante principe seu curia aduocatum peregrino vel pupillo, negetur simul disponi vt peregrinus aut pupillus inuocare possit patrocinium aduocati dati.

¶ Quocirca inuocationē sanctorū angelorū vtpote manifestā ſm sacrascripturas relinquēdo, ad innocationē sancto℞ hoīum transeamus. Duobus modis inuocare cōsueuimus sanctos. vel directe eos rogando, puta / sancte Petre ora pro nobis. vel rogādo deū ꝑ sanctorū merita / vt in canone missæ ecclesia cōsueuit rogare, dicendo, quorū meritis ꝑcibusq; cōcedas &c. Vtroq; aūt mō ex sacra scriptura hēri inuocationē sanctorū dicimus. Et q dē ꝙ aīæ sanctorū intercedant ꝓ nobis / hētur ex Apoc. cap. 6.

Vidi sub altari animas interfectorum propter verbū dei, & clamabant voce magna, dicentes. Usq; quo domine sanctus & verus non iudicas & vindicas sanguinem nostrum de iis qui habitant in terra? Ex hoc enim ꝙ animæ sanctorum orant deum cōtra malos habitantes in terra, manifeste discimus ꝙ multo magis orant pro salute electorum, quāto propensior est voluntas sanctorum ad bonum nostrū q̃ ad malum nostrū. Rursus Luc. 16. reuelauit nobis dominus ꝙ diues in inferno intercessit pro fratribus suis in hac vita manentibus. ex hoc enim reuelatum esse insinuauit ꝙ multo magis sanctæ animæ intercedunt pro salute suorū. Nam si diues cui dū esset in hac vita nulla fuit cura salutis fratrum, in tormētis positus ēt importune supplicat pro salute fratrum, multo magis sancti viri quorum in hac vita studium fuit circa salutem fratrum, exuti carnē iamq; beati continuant charitatis affectum & intercedunt pro salute fratrum.

¶ Quod autem a nobis inuocandi sint, ex scripis Matth. 27. habetur. Scribitur enim ibi ꝙ multa corpora sanctorū qui dormierant surrexerunt & venerunt in sanctam ciuitatem & apparuerunt multis. Hinc enim habetur ꝙ deus post Christi resurrectionem gubernat instruendo nos non solum per sanctos angelos sed etiam per sanctos homines. nō enim vane apparuerunt multis, sed ad instruendum eos de vero Messia deq; illius resurrectione. Ex hoc enim ꝙ usq; ad tempus illud gubernauit nos per angelos sanctos & nō per homines sanctos, & tunc incœpit gubernare nos p sanctos homines, insinuauit noua se adhibuisse media gubernationi electorum. Et nisi ordini gubernationis diuinæ erga nos, adiunctos ex merito passionis & resurrectionis Christi sanctos homines manifestare voluisset deus, misisset angelos in Hierusalē ad apparendum multis & instruendum illos, sed ex eo ꝙ non solum per medios angelos in sepulchro apparentes mulieribus, sed etiam per sanctos homines apparētes multis in Hierusalem manifestauit resurrectionem Christi insinuauit ꝙ ad ea quæ sunt nostræ æternæ salutis ministerio angelorum adiunxit ministerium hominū beatorum. Et hinc vlterius seqtur ꝙ ex ipso ordine diuinæ gubernationis quo gubernat nos etiam per sanctos homines, manifestatur recurrēdū esse nobis ad sanctos homines, alioquin rediret illud idem absurdum quod deductum est si non possemus inuocare sanctos angelos: datos enim esse sanctos homines ad nostram vtilitatē tr ed:os inter deum & nos/ testatur dicta apparitio. ad datos